

Він помер 20 січня 1790 р. у Херсоні, від чуми. Перед смертю Говард попросив переслати до Англії заповіт і наказав поховати себе біля улюбленого місця останніх прогулянок – на дачі чиновника Дофіне (біля села Степанівка). Волю великого філантропа було виконано.

«... Самий правильний шлях до щастя не у бажанні бути щасливим, а в тому, щоб робити інших щасливими. Для цього потрібно прислухатися до потреб людей, піклуватися про них, не боятися праці, допомагаючи їм порадою і справою, словом, любити їх, причому, чим частіше виявляти цю любов, тим сильнішою вона буде ставати» (із листа Ф. Гааза своєму вихованцю).

Література:

1. Беца О. В. Джона Говарда пам'ятають у Києві // Британські обрії, 1997. – №3. – С. 7-8.
2. Вагнер Е.А., Расновский А. А., Ягупов П. Д. О самовоспитании врача. – М.: Медицина, 1971.
3. Кони А. Ф. Федор Петрович Гааз. Собр. соч. – М.: Юридическая литература, 1968. – Т. 5.

УДК:376-056.2:376.091.31.04

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: НІМЕЧЧИНА

О. М. Таранченко

У статті висвітлюються окремі аспекти формування наукових засад навчання дітей з порушеннями слуху в Західній Європі та розбудови системи спеціальної освіти дітей цієї категорії в Німеччині.

Ключові слова: система спеціальної освіти, «оральний метод», діти з порушеннями слуху.

Особенности формирования национальных систем специального образования лиц с нарушениями слуха в странах Западной Европы: Германия

В статье освещаются отдельные аспекты формирования научных основ обучения детей с нарушениями слуха в Западной Европе и создания системы специального образования детей этой категории в Германии.

Ключевые слова: система специального образования, «оральный метод», дети с нарушениями слуха.

Features of formation of of national education systems, specifically of persons with hearing violations in countries of western europe: germaniya

The article highlights some aspects of the scientific basis for teaching children with hearing loss in Western Europe and the development of special education children in this category in Germany.

Key words: special education, «oral method», the children with hearing impairments.

Модернізація освіти та трансформаційний розвиток спеціальної освіти на сучасному етапі дають підстави до перегляду окремих сторінок поступу педагогічної думки, оскільки саме вони можуть окреслити ті тенденції, які мали визначальний вплив на її сьогоденні обриси та можуть стати дороговказом на найближчу перспективу, оскільки розвиток національної системи освіти нерозривно пов'язаний зі світовим історико-педагогічним процесом.

Окремий інтерес становлять періоди докорінних змін в політиці, ідеології, соціально-економічній та соціокультурній сферах різних країн, що позначилися на відповідних

трансформаціях в науці та освітній практиці; педагогічні ідеї, персоналії науковців, які були причетні до розвитку спеціальної педагогіки та становлення національних систем освіти осіб з порушеннями слуху в країнах Західної Європи.

Безперечно, обсяги цієї публікації певною мірою обмежують детальний огляд відомих і маловідомих фактів і подій, що вплинули на обриси сучасного освітнього сектору країн Західної Європи, тож ми висвітлимо окремі з них, зокрема ті, що відбувалися на теренах Німеччини.

В цьому контексті початком нового витка європейської цивілізації можна вважати Епоху Відродження. Зменшення впливу релігії та розширення впливу суспільно-політичних, економічних та культурних чинників відкривало ширший шлях для науки та освіти. XVI ст. в Німеччині – це час Реформації (антифеодального та антицерковного, антикатолицького руху), очолений Мартіном Лютером (1483-1546) та його послідовниками (Жан Кальвін (1509-1564)), які обстоювали право спілкування з Богом не латиною, а рідною мовою. Таке бажання реформаторів несподівано дало поштовх освіти, оскільки читання Біблії рідною мовою щонайменше передбачало писемність населення, а прагнення уникнути впливу римської католицької церкви потребувало запровадження загальної початкової освіти рідною мовою. Аби це насправді спрацювало, справу організації навчання було покладено на державу, а саме навчання на перших етапах було іноді й примусовим. І хоч наміри протестантів-реформаторів полягали у вивільненні від впливу Риму та були власне ідеологічними і політичними, однак, це послугувало значним поштовхом для розвитку освіти на території німецьких земель.

Ренесанс – епоха Відродження – уважається часом розвою гуманістичних тенденцій в суспільстві, ідей щодо рівності всіх людей та однаковості їхньої природи. Філософи, лікарі, педагоги дедалі глибше почали перейматися проблемами освіти та виховання, зокрема і фізично знедолених. Так, наприклад, у Німеччині піклування про них покладалося на ремісничі цехи або ж їхнє утримання оплачувалося за рахунок міста. У цей час закладалися основи педагогічних традицій західноєвропейських країн, збільшувалась кількість університетів та наукових осередків, формувалася наукова еліта. Їх активна дослідницька робота обумовила виникнення наукового інтересу до проблем глухоти та спроб її подолання. Окрім цього, в цей час книгодрукування (Йоганн Гуттенберг, 1436) стало каталізатором для поширення нових наукових теорій та концепцій всією Європою. Італійські та іспанські дослідники стали на той час першопрохідниками в обґрунтуванні фізіологічних причин глухоти, розробці класифікації нечуючих, основ виховання та навчання, а також практичних спроб навчання таких дітей (Д. Кардано, Г. Фаллопіо, Б. Еустахіо, К. Варолія та ін., П. Понсе, Ж. П. Боннет, Р. Кадріон, Л. Валеско). Згодом ці пошуки продовжили англійські дослідники (К. Догбі, Дж. Уолліс, В. Холдер, Дж. Далгарно, Дж. Бульвер та ін.), зацікавлені науковці зі Швейцарії, Франції, Данії, Нідерландів (Дж. К. Амман, Ван Хелман та ін.).

XVII ст. знаменувалося зміною поглядів на природу людини, розвитком природничо-наукових досліджень, усталенням нових західноєвропейських педагогічних тенденцій на гуманістичних засадах (Я. А. Коменський). Прогресивність тогочасних педагогічних ідей відобразилась і в поглядах Вольфганга Ратке в «Педагогічному меморіалі» (Франкфурт-на-Майні, 1612). Зокрема це: навчання має стати загальним, незалежно від статі дітей; навчання має ґрунтуватися на ідеї узгодженості з природою (тобто природовідповідним); викладання має відбуватися рідною мовою. Ці ключові положення ставали «відкритими дверима» для спеціальної освіти, оскільки обов'язкове навчання всіх дітей, незалежно від походження і статі, вело до виокремлення групи тих учнів, які не можуть з певних причин його опанувати. Природовідповідність відкривала шлях до пошуку методів викладання, адекватних для тих чи інших учнів, а навчання рідною мовою усувало бар'єри доступності

навчання для дітей, котрі мають порушення. Завдяки Ратке та його учневі Краймеру, вже у 1619 р. у Веймарі була започаткована народна освіта, що заклала основу для розвитку в Німеччині спеціальної освіти в подальші роки.

Революції, які у XVI-XVII ст. поширилися країнами Європи, кардинально вплинули на економіку, ідеологію, культуру та погляди європейських народів, спричинили піднесення в усіх сферах життя суспільства. Наукові та педагогічні ідеї, які до цього були озвучені чи втілені як одиничні, експериментальні, тепер мали ґрунт для практичного втілення в ширшому масштабі. Комплекс суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-економічних передумов вибудовувався в цей час таким чином, що кожна європейська країна розпочала розбудову національної системи спеціальної освіти, хоч і кожна з певною специфікою.

Німеччина, розподілена за умовами Вестфальського миру (1648) на численні князівства, вільні міста, рицарські володіння, виснажена тривалими війнами, катастрофічним скороченням населення, політичним та економічним занепадом, зазнала й культурної та соціальної кризи. Кожна з відокремлених земель Німеччини «ставала на ноги» у свій спосіб. На початок XVIII ст. найбільш самостійним і впливовим стало Пруське королівство (1701), в якому курфюрст Фрідріх III впровадив низку реформ, що кардинально вплинули на подальший розвиток країни.

Вчені Німеччини перебували під впливом ідей попередніх століть, чому сприяли ідеалістична філософія та ідеологія, а також науковий прагматичний консерватизм (Гете, Шиллер, Кант, Гегель та ін.). Німецькі педагоги, покладаючись на погляди Канта, висновували поняття про дві сторони освіти – матеріальну (засвоєння змісту освіти) та формальну (розвиток мислення), віддаючи перевагу формальній, як рушій розвитку дитини. Саме ці тенденції надалі простежуються і в поглядах німецьких сурдопедагогів С. Гейніке та І. Арнольдта та ін.

Низка талановитих німецьких вчених і практиків мали достатньо вагомі успіхи в навчанні дітей з порушеннями слуху та розробці відповідних методів їхнього навчання (В. Кергер, Г. Рафель («Мистецтво навчити глухого та німого говорити», 1718), С. Гейніке (автор «чистого усного методу» навчання) та ін.). Зацікавившись успіхами С. Гейніке щодо індивідуального навчання глухих, курфюрст Саксонії сприяв відкриттю у Лейпцигу інституту для глухонімих (1778). Друга школа для глухонімих була відкрита в 1788 р. в Берліні (Пруссія), завдяки зміні державної освітньої політики (про що зазначено вище).

Низка едиктів щодо запровадження загальної початкової освіти (1717, 1737 та ін.) була підкріплена Загальним укладом (1794), який декларував державну систему освіти, з відповідними органами координації та відомствами, що контролювали діяльність освітніх закладів. А вже до середини XIX ст. більшість німецьких земель ухвалила закон про обов'язкову початкову освіту: Баварія (1802), Саксонія (1805), Пруссія (1819), Гессен (1827), Баден (1834). Спостерігалось певне піднесення в галузі освіти – засновувались університети, вчительські семінарії. До останніх прикріплялись школи для глухих дітей, що відкривались, в них готувалися і педагогічні кадри для цих шкіл.

Один з випускників вчительської семінарії – Ф. М. Гілле (1805-1874) – який окрім цього стажувався в Берлінському училищі для глухих, чи не одним з перших висунув ідею про те, що зміст і засоби освіти глухих не мають суттєво відрізнитись від тих, що є в загальних народних школах. «Природний метод», як система навчання глухих дітей, запропонована Ф. Гіллем, значною мірою вплинула на подальший розвиток німецької сурдопедагогіки. Вченим було розроблено, як тепер можна назвати науково- та навчально-методичне забезпечення. Один з ідеологів «орального методу», Ф. Вернер визначав цю систему таким чином: «Німецьким методом, або оральним методом, називається той спосіб навчання глухонімих, який має на меті навчити глухонімого учня, незважаючи на відсутність слуху, розуміти і

самостійно використовувати усне мовлення». В процесі навчання, навіть на початкових етапах, вважалося недоцільним використання мови жестів, дактилю і навіть писемної мови. Аргументував Ф. Вернер це таким чином: «Метод письма і ручної абетки справді для глухонімого більш природні, ніж оральний метод. Учні, що навчалися за цими двома методами, як щодо мовлення, так і щодо загальних знань, можуть бути більш розвиненими. Але з цілковитою певністю можна стверджувати, що їх усне мовлення з часом буде втрачати виразність, і в цьому полягає суть всього». Варто зазначити, що загальний розвиток жодною мірою не відкидався сурдопедагогами. Так, ідеї щодо матеріального та формального навчання, розвинуті в теорії Ф. Гербарта (1776-1841), активно апробовувалися в навчанні дітей з порушеннями слуху. Німецькі сурдисти таким чином використовували положення Гербарта щодо ступенів формального навчання у прикладному аспекті:

<i>1 ступінь навчання</i>	ясність	постановка звуків (початковий етап)
<i>2 ступінь навчання</i>	асоціативність	на основі вміння вимовляти звуки необхідно збуджувати в учнів потребу в оволодінні усним мовленням (на цьому етапі учні ще не володіють усним мовленням)
<i>3 ступінь навчання</i>	система	оволодіння учнями граматичними правилами, відбувається засвоєння системи усної мови (етап опанування усного мовлення)
<i>4 ступінь навчання</i>	доступність (термінологія Гербарта)	усне мовлення стає засобом мислення

До остаточного оформлення німецької школи глухих причетний І. Фаттер (1842-1916), який продовжив справу Гейніке та Гілля щодо детальної розробки методів постановки та корекції звуків, а також сприяв популяризації й поширенню сурдопедагогічної справи.

Відтак, можна вважати, що на початок ХХ ст. на території Німеччини функціонувала розгорнута система державних навчальних закладів для осіб з порушеннями слуху; була створена управлінська структура та нормативні акти, що регулювали діяльність шкіл; була оформлена національна наукова школа, яка обстоювала і практикувала «оральний метод» навчання дітей з порушеннями слуху; здійснювалася цілеспрямована підготовка педагогічних кадрів для роботи з такими дітьми; видавалася методична та навчальна література для роботи з особами з порушеннями слуху.

Прагматизм і раціоналізм в політиці та практичному втіленні стратегічних рішень забезпечили успіх організації освіти на території німецьких земель. Виникнення лютеранства дало поштовх до впровадження загальної початкової освіти рідною мовою; це дало змогу виявити більшість дітей з порушеннями слуху (як і з іншими порушеннями розвитку); це, відповідно, активізувало наукові та практичні пошуки шляхів їхнього навчання та підготовки кадрів-сурдопедагогів; зменшення кількості населення, внаслідок тривалих війн, зумовило, так би мовити, бережливе ставлення до кожної людини, в тому числі і з порушеннями слуху, для того, щоб збільшити кількість працездатного населення; це, в свою чергу, активізувало питання щодо загальної обов'язкової початкової освіти осіб з порушеннями слуху, аби вони стали здатними до самостійної праці та життя, не обтяжуючи державу витратами на їхнє утримання, а також корисними громадянами. Структура спеціальної освіти осіб з порушеннями слуху в Німеччині постійно вдосконалювалася, як і її організаційні форми, хоч безпосередньо зміст освіти не надто змінювався. Оскільки вся система освіти в Німеччині була державною, вона забезпечувалася фінансово та підкріплювалася відповідним законодавством. Державне та суспільне піклування поширювалося і на забез-

печення відповідальності сім'ї про освіту дітей з порушеннями слуху (як і про інших дітей з порушеннями розвитку). В деяких німецьких землях була передбачена система штрафів та навіть ув'язнення батьків, котрі перешкоджали навчанню своїх дітей з порушеннями слуху. В окремих випадках місцеві органи самоуправління (общини, ремісничі цехи тощо) опікувалися такими дітьми і дбали про їхнє поміщення у спеціальний навчальний заклад.

У другій половині XIX ст. Пруссія поступово оговтувалась від поразки революції, зміцнювала економіку; а вже наприкінці 60-х років Бісмарк, окресливши курс на об'єднання німецьких земель «кров'ю та залізом», уклав угоду з 22 німецькими державами про створення північно-германського союзу, було створено юнкерсько-буржуазну монархію. У переможних колоніальних війнах Німеччина захоплювала нові території та перетворювалась на економічно розвинену імперію, яка продовжувала піклуватися про обов'язкову освіту підростаючих громадян, в тому числі і з порушеннями слуху. Як мілітаристська країна, Німеччина мала піклуватися про боекдатну, сильну, добре навчену армію, тож була вдосконалена медико-педагогічна діагностика, що безперечно вплинуло і на подальшу диференціацію навчання дітей з порушеннями.

І хоч на міжнародному конгресі сурдопедагогів (Единбург, 1907) лунала критика на адресу «орального методу» (вчитель лейпцігського училища для глухих дітей К. Гепферт переконував, що цей метод затримує розумовий та мовний розвиток, артикуляційні вправи перешкоджають опануванню смислової сторони мовлення, ігнорується прагнення до спілкування та гальмується пізнавальний інтерес дітей з порушеннями слуху), пріоритет німецької школи закріплювався остаточно. Водночас, в цей час, на основі «орального методу», виникла нова течія – «писемний метод» (метод Гепферта, «метод імітативного навчання» Г. Форхгаммера, «метод писемних образів» Р. Лінднера, «писемний глобальний метод» О. Ерлена), що на початковому етапі навчання дітей певною мірою полегшував цей процес, однак не змінював педагогічних принципів та спрямованості «орального методу». Власне саме він і став домінуючим в країнах Західної, а згодом і Східної Європи на довгі роки.

Розглядаючи досвід Німеччини, яка стрімко пройшла шлях від індивідуального навчання до створення державної системи обов'язкового спеціального навчання і мережі освітніх закладів для дітей з порушеннями слуху, можна констатувати, що низка чинників, які сприяли та зумовлювали цей процес, була використана надзвичайно прагматично, раціонально та ефективно.

Література:

1. Блишштейн Л. С. Материалы к изучению педагогического наследия выдающихся мыслителей раннего и развитого средневековья//Западноевропейская средневековая школа и педагогическая мысль.: Сб. науч. тр. – М., 1989. – Вып.1, Ч.1.
2. Джуринский Д. Б. Основные течения в буржуазной педагогике//Основные направления и тенденции развития педагогической науки в конце XIX – начале XX вв.: Сб. науч. тр. – М., 1980.
3. Дьяков А. И. Воспитание и обучение глухонемых детей: Историко-педагогическое исследование – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1957. – 348 с.